

Lietuvių literatūros ugdymo turinio atnaujinimas 5–10 klasėse: darbas su literatūros tekstu

Dainora Eigminienė
Vilniaus šv. Kristoforo gimnazijos mokytoja ekspertė

Vilnius
2015 rugpjūčio 28 d.

„Lietuvių kalbos ir literatūros dalyko pagrindinėje mokykloje paskirtis – suteikti mokiniams humanitarinio išsilavinimo pagrindus, būtinus jauno asmens moralinei, kultūrinei, tautinei bei pilietinei brandai. <...> Lietuvių kalbos ir literatūrinis ugdymas kloja pamatus ne tik asmens, bet ir tautinės bei pilietinės bendruomenės laisvei, jos kultūriniam ir politiniam savarankiškumui. Jis perduoda jauniems žmonėms Lietuvos pasakojimą – tautinei ir pilietinei bendruomenei svarbius ženklus, vaizdinius, idėjas, vertybes, „bendrąsias vietas“, idealus ir taip užtikrina tradicijos tęstinumą. Jis stiprina ir kuria asmens tapatybę ir jungia įvairios kilmės jaunas asmenis į solidarią Lietuvos tautą.“ (Programos projektas, 2015, p. 2)

Kas iš esmės nauja, kitaip programoje?

- Po 25-erių Neriklausomybės metų vyksta mentalinis sąmonės lūžis – nuo padriko, atskiro, išblaškyto – prie sutelkto, vientiso, nuoseklaus Lietuvos ir Europos kultūros tradicijos suvokimo, perėmimo ir kūrybiško pratęsimo mokant literatūros pagrindinėje ir vidurinėje mokykloje.

- Akcentuojama kūrinio meninė vertė, bet taip pat pabrėžiamas literatūros kūrinio, kultūros reiškinių turinys, prasmė, ryšys su žmogaus patirtimi. Svarbu suprasti, kaip literatūra ir ją kuriantis bei ją skaitantis žmogus susiję tarpusavyje, susiję su kitais žmonėmis, žmogiškąja patirtimi apskritai, su istorija, laiku.

- Kokia meno kūrinio paskirtis?
- Menas – ne tik grožio kūryba, bet ir tiesos liudijimas, žmogiškosios patirties perdavimo būdas. Arba viskas kartu. Svarbiausia, kas per amžius išlieka aktualu žmogui.

- Nepakanka analizuoti atsitiktinių, tegu ir meniškai vertingų kūrinių, o dažniausiai tik jų fragmentų, nepakanka suvokti kūrinio vien kaip meninio konstrukto, atpažinti tik stiliaus ar žanro požymius, instrumentiškai aptarti meninę kalbą – būtina „neužstrigti“ formos tyrinėjimo, pažinimo lygmenyje, reikia išmokyti atrasti kūrinio prasmes, formos ir turinio sąryšingumą perprasti, individualų santykį su kūrinio turiniu užmegzti, reikia mokytis ieškoti prasmės.

- Sovietmečio palikimas: negalėdami kalbėti tiesos, sureikšminome formą, atskyrėme formą nuo turinio. Pabrėžtinai tyrinėjome kūrinio „kūną“, prarasdami visumos pojūtį. Taip išsprūdo prasmė.
- Baimė kalbėti apie idėjas – sovietinio mentaliteto reliktas.

- Mokinio asmeninio santykio su kūrinium, su kultūros tradicija atradimas yra jo, kaip žmogaus, sąmonėjimo, individualėjimo ir modernėjimo sąlyga.

- Vaiko, paauglio ir jaunuolio įsišaknijimas Lietuvos ir Europos kultūros tradicijoje yra ne tik jo psichinės sveikatos, santarvės su savimi ir pasauliu būtinoji prielaida, bet ir Lietuvos Respublikos laisvos ir pilietiškos visuomenės išlikimo būdas.

- Privalomasis literatūros mokymo turinys ir didelė mokytojo bei mokinio laisvė rinktis meniškai vertingiausias literatūros kūrinius atveria savito mokymo galimybes, derančias su visiems svarbiu nacionaliniu literatūros mokymo turiniu.

- Lietuvos ir Europos kultūros procesas suvokiamas kaip daugiabalsis polilogas, atviras, kviečiantis atrasti savąjį santykį ir vietą tradicijoje.

Lūkesčiai:

- duotų postūmų permainoms sąmonėje;
- suteiktų pasitikėjimo savimi, savo krašto ir tautos kultūra;
- pažadintų kūrybingumą, veiklumą;
- atvertų energiją, pavirstų elgesiu.

Intrigos svarba ir paskirtis literatūros pamokoje – kad būtų netikėta ir įdomu...

- Kur ir kodėl daryti intrigą?
- Kaip kurti intrigą?

- Kūrējo asmenybės pristatymas.

Darbas su literatūros tekstu

- Klasikos tekstų aktualizavimas: kultūroje niekas nesibaigia... Netikėtas tekstų lyginimas.
- Problemos iškėlimas, aktualizavimas formuluojuant probleminius klausimus.
- Kritinio savarankiško mąstymo formavimas analizuojant literatūros kūrinius.
- Kūrybiškumas kaip savarankiško mąstymo apraiška.

Privalomi - 10 klasė

- **V. 3. Laisvo žmogaus laikysenos**
- ***Periklio kalba laidojant atėniečius*** iš Tukidido *Peloponeso karo* (ištraukos)
- **Sofoklis *Antigonė***
- **Horacijus *Jaunimui***
- **Kalbos, telkiančios bendruomenę** (N. Sadūnaitė *Kalbos teisme* (ištraukos), 1975, S. Geda *Žodis Lietuvai: kalba Persitvarkymo Sąjūdžio mitinge Vingio parke* 1988.07.09, Just. Marcinkevičius *Kalba laidojant sausio 13 d. žuvusiuosius*, V. Landsbergis *Kalba Jungtinėse Tautose*, 1991.09.17)

Konteksto autoriai

- *Sokrato kalba teisme* iš Platono *Sokrato apologijos*
- Ciceronas *Prieš Marką Antonijų* (XIV filipika), *Apie bičiulybę*
- P. Karpavičius *Pamokslas, sakytas minint piliečius, paaukojusius gyvybę už laisvę ir tėvynę* (ištraukos su Periklio ir Cicerono citatomis)
- Plutarchas *Biografijos* (Periklis, Ciceronas, Julijus Cezaris ir kitos)
- Markas Aurelijus *Sau pačiam*

- Lucijus Anėjus Seneka *Laiškai Lucilijui*
- J. Basanavičius *Priekalba* (*Auszra*, 1883, Nr. 1)
- A. Mickevičius *Jono Čėčioto, kaip tikrojo nario, pasveikinimas*, 1819
- S. Stanevičius *Šlovė žemaičių*
- J. Degutytė *Antigonė*

Siūlomi nagrinėjimo aspektai

- Viešo žodžio svarba ir galia.
- Laisvės vertė.
- Išminties meilė ir jos svarba žmogaus tobulėjimui.
- Savarankiškas, kritiškas žmogus ir jo įsipareigojimai bendruomenei.
- Bičiulystės ir bendruomeniškumo reikšmė.
- Oratorinio žodžio ypatumai.

- **V. Antika ir jos ženklai literatūroje. 6+5+6=17**
pamokų
- **V. Antika ir jos ženklai literatūroje**
- **V. 1. Antikos mitai**
- **V. 2. Herojinis epas**
- **V. 3. Laisvo žmogaus laikysenos**

Darbo su tekstais pavyzdys

- ***Tema.*** Laisvo žmogaus laikysenos
- ***Tekstai:***
- **Sofoklis „Antigonė“.**
- **Mahatma Gandis „Kalba Didžiajame teisme“ (1922).**
- **Nijolė Sadūnaitė „Gynimosi kalba“ (1975).**
- **Naglis Kardelis „Tardant Antigoną ir užklausiant Antigonės fenomeną“.**

Mahatma Gandis „Kalba Didžiajame teisme“ (1922) – ištrauka

Mano nuomone, nebendradarbiauti su blogiu – tokia pat pareiga, kaip ir bendradarbiauti su gėriu. [...] Kadangi blogis gali būti palaikomas tik prievarta, tai nebendradarbiavimas su juo reikalauja visiškai atsisakyti prievartos. Prievartos atsisakymas lemia, kad aš gera valia paklusu nuosprendžiui už nebendradarbiavimą su blogiu. Tad esu čia tam, kad su džiaugsmu pasitikčiau ir priimčiau bausmę už tai, ką įstatymas laiko tyčiniu nusikaltimu, o aš laikau aukščiausia piliečio pareiga. Dabar vienintelis pasirinkimas jums, Teisėjau ir komisija, yra arba atsistatydinti iš savo pareigų ir atsiriboti nuo blogio, jeigu manote, kad įstatymas, kurį turite vykdyti, yra blogas, o aš iš tikrųjų esu nekaltas; arba skirti man pačią griežčiausią bausmę, jeigu manote, kad įstatymas ir sistema, kuriai jūs tarnaujate, yra geri šios šalies žmonėms, ir kad mano veiksmai žalingi bendrajam gėriui.

(Iš anglų k. vertė Mindaugas Kvietkauskas)

M. Gandis (1869–1948) – viena ryškiausių XX a. figūrų, išsiskirianti sugebėjimu suderinti dvasingumą, politinį įžvalgumą ir moralę, sutaisyti priešingų požiūrių žmones. Jo vaidmuo ypač ženklus didžiausiose XX a. revoliucijose: prieš rasizmą, kolonializmą ir prievartą tarp žmonių ir tarp tautų. M. Gandžio pavyzdys įkvėpė nesmurtinius judėjimus JAV (M. L. Kingas) ir kitose šalyse, netiesiogiai – taikias revoliucijas Vidurio ir Rytų Europoje.

Indijos nacionalinio išsivadavimo lyderis ir dvasinis autoritetas, nesmurtinio pasipriešinimo judėjimo kūrėjas, vadinamas Mahatma (sanskrito kalba – „didžioji siela“). 1922 m. jis buvo teisiamas Ahmādabade už straipsnius spaudoje, skatinusius nesmurtinį pilietinį pasipriešinimą britų imperinei valdžiai. Gandžio teismas pavirto žymiu politiniu įvykiu ir moraline britų valdžios kapituliacija (todėl vadinamas „Didžiuoju teismu“).

Nijolė Sadūnaitė „Gynimosi kalba“ (1975)

– ištraukos

Noriu Jums pasakyti, kad visus myliu kaip savo brolius, seseris ir, jeigu reikėtų, nesvyruodama už kiekvieną atiduočiau savo gyvybę. Šiandien to nereikia, bet reikia pasakyti Jums į akis skaudžią tiesą. Yra sakoma, kad teisę peikti ir barti turi tik tas, kuris myli. Pasinaudodama ta teise ir kreipiuosi į Jus. Kiekvieną kartą, kai teisiami žmonės už LKB Kroniką, labai tinka Putino žodžiai:

Iš tribunoluos išdidžiai
Teisiusius smerkia žmogžudžiai.
Jūs minate altorius,
Nuo jūs įstatymo sugriuvo
Ir nuodėmės ir doros...

Jūs puikiai žinote, kad LKB Kronikos rėmėjai myli žmones ir tik todėl kovoja už jų laisvę ir garbę, už teisę naudotis sąžinės laisve, kuri visiems piliečiams, nežiūrint jų įsitikinimų, garantuoja Konstitucija, įstatymais ir Žmogaus teisių deklaracija, ir kad visa tai būtų ne tik gražūs žodžiai ant popieriaus, ne melaginga propaganda, kaip ligi šiol, bet kad būtų realiai įgyvendinta. Juk Konstitucijos ir įstatymų žodžiai yra bejėgiai, jei netaikomi gyvenime ir visur viešpatauja įteisinta tikinčiųjų diskriminacija. [...]

Ačiū Dievui, dar ne visi žmonės palūžo. Neturime visuomenėje kiekybinės atramos, bet mūsų pusėje – kokybė. Nebijodami nei kalėjimų, nei lagerių, privalome smerkti visus veiksmus, kurie neša skriaudas ir pažeminimą, sėja nelygybę ir priespaudą. Kovoti už žmogaus teises gyvenime – kiekvieno šventa pareiga! Džiaugiuosi, kad man teko garbę pakentėti už LKB Kroniką, kurios teisingumu ir reikalingumu aš įsitikinusi ir tam liksiu ištikima ligi paskutinio atodūso. Tad leiskite įstatymus kiek tik jums patinka, bet pasilaikykite juos sau. Reikia atskirti tai, kas parašyta žmogaus, nuo to, kas įsakyta Dievo. Mokestis Cezariui yra likutis nuo mokesčio, sumokėto Dievui. Svarbiausia gyvenime išlaisvinti širdį ir protą nuo baimės, nes nuolaidžiauti blogiui yra didelis nusikaltimas. [...]

Ši diena yra laimingiausia mano gyvenime. Aš esu teisiama už LKB Kroniką, kuri kovoja prieš fizinę ir dvasinę žmonių tironiją. Reiškia, aš esu teisiama už tiesą ir meilę žmonėms! Kas gali būti gyvenime svarbiau, kaip mylėti žmones, jų laisvę ir garbę. Meilė žmonėms – visų didžiausioji meilė, o kovoti už žmonių teises – gražiausioji meilės daina. Tegul ji skamba visų širdyse, tegul niekados nenutyla! Man atiteko pavydėtina dalis, garbinga lemtis – ne tik kovoti už žmonių teises ir teisingumą, bet ir būti nuteistai. Mano bausmė bus mano triumfas! Gaila tik, kad mažai spėjau dėl žmonių pasidaruoti. Su džiaugsmu eisiu į vergiją dėl kitų laisvės ir sutinku mirti, kad kiti gyventų. Šiandieną aš atsistaju šalia amžinosios Tiesos – Jėzaus Kristaus ir prisimenu Jo ketvirtąjį palaiminimą: „Palaiminti, kurie trokšta teisybės, nes jie bus pasotinti!“ Kaip nesidžiaugti, kad visagalis Dievas garantavo, jog šviesa nugalės tamsą, o tiesa – klaidą ir melą! O kad tai įvyktų greičiau, sutinku ne tik kalėti, bet ir mirti.

Vincas Mykolaitis-Putinas „*Vivos plango, mortuos voco*“.

Naglis Kardelis „Tardant Antigoną ir užklausiant Antigonės fenomeną“ – ištrauka

Antigonė [...] jau seniai yra virtusi viena centrinių, itin didelį simbolinį krūvį įgijusių Vakarų kultūros figūrų. Galėtume net pasakyti, kad be Antigonės Vakarų apskritai nebūtų. Kritinė refleksija, konformistinei moralei ir elgesiui nepasiduodantis individualus etinis sąmoningumas, etinės pozicijos radikalumas bei kiti asmenybės bruožai, kuriuos siejame su šia Sofoklio tragedijos heroje, kartu yra ir skiriamieji civilizaciniai bruožai, ženklinantys Vakarų sąmonėjimo istoriją – tiek, kiek Vakarus siejame su individualumu ir minios spaudimo nepaisančiu individualiu sąmoningumu, kuriuo matuojame asmenybės rangą, su asmenine iniciatyva ir įsipareigojimu, su laisvės troškimu ir siekiu laisvai apsispręsti. [...] Sakytume, seno, autentiško mito ir juo paremtos antikinės tragedijos išmintis, kuriai atstovauja Antigonės pozicija, sukyla prieš lėkštus vienadienius mitus, kurie nuolat kuriami tam, kad pavergtų mąstymą.

Klausimai ir užduotys

1. Kokius 3 klausimus Kreontas užduoda Antigonei? Pacituokite Kreonto klausimus ir savais žodžiais paaiškinkite, kodėl Kreontui yra svarbus įstatymas, aptarkite Kreonto argumentus. (2 taškai)
2. Ką ir kaip Kreontui atsako Antigonė? Pacituokite Antigonės atsakymus ir savais žodžiais paaiškinkite, kas yra svarbu Antigonei, aptarkite jos argumentus. Kokia nuostata vadovaujasi Kreontas, kokia – Antigonė? (2 taškai)
3. Savo žodžiais paaiškinkite, kokie įvykiai paskatino Kreontą priimti įstatymą? Kuo Kreonto įstatymas yra geras ir kuo ydingas? (2 taškai)
4. Savo žodžiais paaiškinkite, kaip tragedijoje keičiasi Kreontas, apibūdinkite jo kaltę, kurią jis suvokė tragedijos pabaigoje. (2 taškai)
5. Paaiškinkite savo žodžiais, kodėl Sofoklis neužrašo dievų įstatymo, kurio Antigonė laikosi. Pamėginkite savais žodžiais nusakyti dievų įsakymą, juo puoselėjamas vertybes. (2 taškai)
6. Susiekite M. Gandžio posakį „nebendradarbiauti su blogiu – tokia pat pareiga, kaip ir bendradarbiauti su gėriu“ su Sofoklio tragedijos „Antigonė“ personažų laikysena. (2 taškai)

7. Pacituokite, ko atsisakyti reikalauja nebendradarbiavimas su blogiu? Susiekite šį M. Gandžio posakį su Sofoklio tragedijos personažų nuostatomis. (2 taškai)
8. Išvardinkite, už kokias vertybes kovoja „Gynimosi kalbos“ autorė? Palyginkite N. Sadūnaitės kalbos tekstą su Sofoklio Antigonės žodžiais: įvardinkite bent tris vertybes, kurios sieja abu tekstus. (2 taškai)
9. Palyginkite, ko bijo Antigonę teisiantis Kreontas ir ko bijo teisėjai, kuriems sakoma „Gynimosi kalba“. (1 taškas)
10. Savo žodžiais paaiškinkite, kas yra svarbiausia gyvenime. Suraskite, kaip ši mintis išreiškta N. Sadūnaitės, M. Gandžio tekstuose. (1 taškas)
11. Paaiškinkite, kuo panaši šiuose trijuose tekstuose asmenybių laikysena. (1 taškas)
12. Išvardykite ir savais žodžiais paaiškinkite sąvokas, kuriomis apibūdinama Antigonės reikšmė Vakarų kultūrai. (4 taškai)

Tema ir potemės: Antika ir jos tradicija literatūroje

- Sąmoningas žmogus. Garbė. Pilietinė laikysena. Herojus. Savarankiškai mąstantis, atsakingas žmogus. Protas ir išmintis. Autoritetas ir viešoji nuomonė. Maištas. Pasipriešinimas neteisybei.

Probleminiai klausimai:

- Ar lengva būti teisingu žmogumi?
- Nauda ir tiesa. Pasirinkimo laisvės problema.
- Ką tau reiškia būti piliečiu? Kokios pilietiškumo apraiškos mokykloje?
- Ar visada reikia paisyti kitų nuomonės?
- Kodėl jaunuoliai tokie prisitaikėliai? Kaip supranti frazę „ jaunas senis“?
- Kodėl antikos herojų pavyzdžiai įkvepia?
- Kokia pavyzdžio galia? Ar garbingo elgesio galima išmokti iš pavyzdžių? Ar reikia išmokti? Kodėl?
- Ar autoritetas gniuždo, varžo ?
- Ką tau reiškia būti garbingu žmogumi? Ar garbė tebėra vertybė šiandieninėje visuomenėje?
- Kaip tu sieki garbės?
- Kaip pakeisti visuomenę?
- Ar paauglys, jaunuolis gali daryti įtaką visuomenės gyvenimui?
- Kodėl maištas pavojingas? Kodėl gražus? Koks maištas yra beprasmiškas?
- Susitaikymas ar prisitaikymas? Kuo skiriasi?

- Asmeninio požiūrio, pozicijos svarba ir jų formavimo užduotys.
- Integralumo kompetencijų ugdymas: ne tik mokslai, bet ir gyvenimas integralus.

Literatūros klasika kaip pokalbio
literatūros pamokoje galimybė

Kai mokoma egzaminams, mokymo menas susiaurėja, virsta technika, susidedančia iš biurokратиškai nustatytų taisyklių, lengvai virsta amatu.

Mokytojas ir yra toji bendruomenės atsakomybės ašis.

- Mokytojas yra pagrindinė dialogo ašis, perkelianti praeitį į ateities kartas.
- Jis yra svarbiausias žmogus.
- Mokant bet kokios srities, mokytojo pasirengimas yra svarbiausias.

Šaltiniai

- Kardelis N. „Tardant Antigonę ir užklausiant Antigonės fenomeną“: recenzija, *Athena*, 2010, Nr. 6, p. 225.
- Lietuvių kalbos ir literatūros pagrindinio ugdymo bendrosios programa. Projektas, 2015.
- Skaitmeninė mokymo priemonė lietuvių kalbai ir literatūrai 9–10 klasėje – <http://smp2014lt.ugdome.lt/9-10/lietuviu-literatura/biblija/biblijos-vaizdiniai-siuolaikineje-literaturoje/nijole-sadunaite-kalba-teisme/1447>
- Nijolės Sadūnaitės teismas ir gynimosi kalba – http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LH00/Nijol%C4%97s_Sad%C5%ABnait%C4%97s_teismas_ir_gynimosi_kalba.LHJ800.pdf
-